

„MI AZ, HOGY PALICS?”
TRANSZKULTURÁLIS KÖZELÍTÉSEK TOLNAI OTTÓ
SZEMÉREMÉKSZEREK CÍMŰ REGÉNYTRILÓGIÁJÁHOZ

Kulcsszavak: *minoritás; transzkulturalitás; alteregó; térpoétika; elbeszélői részvét*

Akkortájt egész nap a csónakhintában voltam, mesélte, mondta tollba tulajdonképpen, T. Olivérnek. T. Olivér előbb nem értette, miről is beszél Bambusz Sanyi, de nem szólt, van idő, hogy maguktól kibomoljanak a dolgok. (TOLNAI: *Szeméremékszerek. A két steril pohár*. 319.)

...ingázom Palics és Pula, illetve Palics és Pécs, Palics és Párizs között... (TOLNAI: *Szeméremékszerek. A két steril pohár*. 381)

A „mi az, hogy Palics?” kérdést Szilárd Leó atomfizikus teszi fel a *Szeméremékszerek* első kötete mottógyűjteményének második mottójában. A kötet öt mottóval kezdődik, ebből az első három Palicshoz kapcsolódik. Nem kevésbé beszédes az első mottó sem, ez Csáth Géza, vagyis Brenner József ifjúkori naplójából való, egyetlen rövid mondat ez is a családjával a nyári szezonra a városból az üdülőtelepre kiköltözött öntudatos ifjú reménység bejegyzéséből: „Most már innen, Palicsról írok.” A harmadik mottó Balázs Béla-szöveg, egy palicsi üdülés nyoma: „Éjjeli séták a Palics partján. Palics, az árván hagyott tengerszem, mely mellől a hegyek elvándoroltak. Konok, gonosz, boszorkányos víz. Dacos idegen a rónán. Színeit nem érti és nem tükrözi vissza, éjjel óriás hegyek árnyéka jelenik meg benne.”

Tolnaiék az 1990-es évek elején költöznek Újvidékről Palicsra, a Szabadka melletti fürdővároskába, és ez az időszak az, amikor Tolnai Ottó prózapoétikájában kiteljesedik a saját szerzői tapasztalatok átpoetizálásának, a művekben kibontakoztatott személyes mitológia érvényre juttatásának már korábban is több irányból próbálgatott elképzelése. (Zárójelben jegyzem meg, hogy ez a gyakorlat lírájában is tetten érhető, a Tolnai-líra és a próza sok szempontból átjárható, de a Tolnai-költészet

* LADÁNYI István (1963), PhD, irodalomtörténész, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Veszprém, ladanyi.istvan@mftk.uni-pannon.hu

kompozicionális sajátosságai, a lírai én jellemzői sok tekintetben és természetesen eltérnek a Tolnai-próza kompozíciójától és különösen a próza első személyű elbeszélőjének és főszereplőjének, valamint alteregói/kiegészítő énei/évváltozatai sajátos szerepköreitől.) Az ekkortól író, egyetlen szövegfolyammá összeálló elbeszélések és regények elbeszélői poétikájának meghatározó része az első személyű elbeszélő és a T. Olivérnek nevezett „főszereplő”, a mű fikciójában a saját történetét író és elbeszélő én egymáshoz való, a művekben kibontatlan, az azonosság és az elkülönülés jegyeit egyaránt felmutató viszonya, valamint a T. Olivér társaságaként rendre színre lépő, infaustusoknak nevezett „kétes egzisztenciák” galériájának sajátos szerepköre és aktivitása, Jonathán, Regény Misu, Palicsi P. Howard Jenőke, Kafka Feri, Elemér, Szanitter Tibike, Vad Jócó, Gorotva hozzá- és közbeszólásai, részvételük az elbeszélői apparátusban. Az első személyű elbeszélő nem kap arcot, de közvetlen rálátása van az íróként megjelenített T. Olivér életére, hallja, ahogy T. Olivér elbeszéli a dolgait, és megbeszéli az elbeszélteket a deklasszálnak mondott infaustusokkal, és ezt a T. Olivér által elbeszélt és az infaustusok által kommentált, átforgatott és ezáltal kikezdett, tovább-bonyolított, szétzilált történetet beszéli el az elbeszélő. Az infaustusok galériájában erős hangot kapó Regény Misu folyamatos dohogásából például kiderül, hogy ebben a T. Olivért körülvevő sajátos elbeszélői közösségben, „fiktív societasban”¹ ő lenne a felelős a regényműfajért, ebből következőleg folyamatosan kénytelen észrevenni, hogy az, amit T. Olivér regényként előad, minden, csak nem a műfaji követelmények szerinti regény. A Tolnai-értelmezők többnyire alteregókként, alakmásokként nevezik meg az infaustusokat,² a kifejezést maga Tolnai is használja T. Olivér kapcsán Jánossy Lajossal és társaival folytatott beszélgetésében.³ Az alteregóknál, fiktív szereplőknél pontosabb meghatározás Mikola Gyöngyié, aki már 2005-ös Tol-

- 1 THOMKA Beáta: *Aprózás, kispróza, kézművesség. Tolnai Ottó: Grenadírmars*. Jelenkor 51(2008). 10. sz. 1169.
- 2 Lásd például RUDAŠ Jutka: *Ki építi a Homokvárat? Tolnai Ottó infaustusairól = Alteregő. Alakmások – hamismások – heteronimák*. Szerk. CSÁNYI Erzsébet. Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2010 (Kontextus Könyvek 5 – a továbbiakban *Alteregő*). 37–46; NOVÁK Anikó: „Egy dublőr, aki a mi esetünkben az első szereposztást viszi...” *Néhány megjegyzés Tolnai Ottó alakmásairól = Alteregő*. 47–55; uő: *A Tolnai-szövegek alakjainak, alakmásainak galériái* = uő: *A kollekció poétikája. Gyűjtés és muzealizálás Tolnai Ottó műveiben*. Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, 2018 (Planta Könyvtár 6). 109–117; MURZSA Tímea: *Palicsi Ágoston története. Tolnai Ottó: Szeméremékszerek – A két steril pohár*. Forrás 51(2019). 4. sz. 123–125; FÖRKÖLI Gábor: *Egy intimpista gyászunkja. Tolnai Ottó: Szeméremékszerek 2*. Kulter 2021. júl. 15. <https://www.kulter.hu/2021/07/tolnai-otto-szemeremékszerek-2-kritika/> (Utolsó megtekintés: 2023. 05. 15.)
- 3 TOLNAI Ottó: *Az interjú mint olyan*. (I.) Litera 2017. dec. 25. <https://litera.hu/magazin/interju/nagyvizit-tolnai-ottonal.html> (Utolsó megtekintés: 2023. 05. 29. – a továbbiakban TOLNAI: *Az interjú*).

nai-monográfiájában, a Tolnai-szövegvilágban már ekkor jelen lévő „antihős”, Regény Misu alakját körüljárva megállapítja, miután ő is alteregónak nevezi T. Olivért, valamint T. Orbánt, hogy „nem költött alteregókról van szó, T. Orbán vagy T. Olivér nem regényesített (kitalált) személyek, hanem a különböző nézőpontú elbeszélőszólamok jelölései, és többször történik rá utalás a szövegekben, hogy valójában ugyanarról az elbeszélő-főhősről van szó”, akik révén az alkotási folyamat mentális komplexitása megjeleníthető.⁴ Ez a felismerés fogalmazódik meg Radics Viktória esszéjében is, amikor a későbbi Tolnai-szövegekben megsokszorozódó infaustusok galériájáról megállapítja, hogy „nem önálló figurák, (...) hanem fokalizációk”, részvételük az elbeszélésben „polifonná teszi az elbeszélői hangot, és ez sem engedi meg a lezárást”.⁵ Radics által is kiemelt, meghatározó vonása aktivitásuknak, hogy dialógusuk, vitájuk fenntartja a mű folyamatosan fenntartott keletkezésének, létesülésének állapotát.

Az elbeszélői és az általuk közvetített szereplői szólamok többszörösen közvetített, megforgatott kérdése a „mi az, hogy Palics?” is, amely átironizált létkérdéssé válik a Palicson honossá vált T. Olivér és a palicsi infaustusok számára, különösen, hogy egy valódi világhíresség, legitim nagyság, Szilárd Leó atomfizikus teszi fel. Ő úgy kerül a regényvilágba, hogy a palicsi Magyar László térre keveredve az elbeszélő elgondolkodik a névadó helytörténészen, levéltároson, a *Palics történetének rövid áttekintése* és a *Palicsi séták* című kötetek szerzőjén, és a hozzá kapcsolódó sokféle emlék, vonatkozás, a bélyeggyűjteménye és egyebek mellett eszébe jut, hogy Magyar László szenvedélyes levelező volt, mégpedig azok közül való, akik hírességeknek írogatnak, megkísérelve legalább egy levél erejéig kapcsolatba lépni velük. Így kerül levelező viszonyba Szilárd Leóval, aki többek között ezt a „mi az, hogy Palics?” kérdést is fölteszi egyik levelében – létrehozva a vidéki kis üdülőtelepülés és a nagyvilág közti hiánykapcsolat feszültségét. A „mi az, hogy Palics?” kérdése a regényvilágban egyre inkább az augustinusi „mi az idő?” kérdés jellemzőit veszi fel, elsődleges naivitását, majd a palicsi miliőben megnyilvánuló banalitását követően, a kielégítő megválaszolás lehetetlensége révén egyre súlyosabb közösségi és egyéni identitáskérdéssé válik, és a helyre, időre, körülményekre, viszonyokra vonatkozó, sokszorozódó válaszok révén a megnyugtató, lezárható megválaszolás lehetetlenségét látatja.

A *Szeméremékszerek* trilógia első kötetének, a 2018-ban megjelent *Két steril pohárnak*⁶ az alapnarratívája egy hazatérés-történet. T. Olivér voltaképpen már a regény

4 MIKOLA Gyöngyi: *A Nagy Konstelláció. Kommentárok Tolnai Ottó poétikájához*. Alexandra, Pécs, 2005 (Szigatúra Könyvek). 116–117.

5 RADICS Viktória: *A végtelenített mű. Élet és Irodalom* LXVI(2022). 32. sz. (a továbbiakban RADICS: *A végtelenített mű*). 21.

6 TOLNAI Ottó: *Szeméremékszerek. A két steril pohár. Regény Misu és társai, avagy az iratmegőrzők sorrendje*. Jelenkor, Bp., 2018 (a továbbiakban TOLNAI: *Szeméremékszerek. A két steril pohár*).

elején teljesítette küldetését („misszióját”, ahogy ő nevezi), beszerezte a két steril poharat a helyi gyógyszerárban, ahová a felesége küldte el, hogy meglegyen a két steril műanyag pohár, mire menni kell majd az urológushoz. Hazaindul hát a Homokvár-nak nevezett otthonába, és a hazaút elbonyolódó kitérői közben bontakozik ki T. Olivér Odüsszeiája és Ezeregyéjszaka-története Palicson és környékén, a szerb–magyar határzónában, ahol igazolnia kell magát, és megmagyaráznia azt a reflexszerű mozdulatát, amellyel bolyongása közben egy muslincát akar elhajtani, a jobb kezével balra legyintve, amelynek nyomán a vele szembe jövő migráns fiú elindul a jelzetnek vélt irányba, a zöldhatár felé. A hazafelé tartó bolyongás Odüsszeiájára egy végtelenített Ezeregyéjszaka-szerkezet épül, T. Olivér elbeszéléseinek szövevénye a határvidéki kalandot kivizsgálni kívánó nyomozók, majd a kikérdezést folytató pszichiáter kérdéseire adott válaszokként. A nyomozók és a pszichiáter egyértelmű válaszokat váró kérdéseire (lásd még: „mi az, hogy Palics?”) T. Olivér végtelen történetekbe bonyolódó válaszokat ad („lyukat beszél a hasukba”, mondja T. Olivér), hiszen minden apró, értelmezésre vagy minősítésre váró esemény előzmények és körülmények végtelen hálózatába kapcsolódik, amelyek mind egy méltányos elbeszélő elmondására várnak.

A második kötet, a 2020-as *Az úr pantallója* narratív szerkezete a *Kávézások Czipriánnal* alcímének megfelelően T. Olivér és barátja, Cziprián palicsi kávézásainak és eközben folytatott beszélgetéseinek laza szövésű hálója, amely Palics és környéke, a palicsi piac, Szabadka, a szabadkai kisállatpiac, a bezárt és privatizált észak-bácskai üzemek és Észak-Bácska mezőgazdálkodó kisvilága népének apró-cseprő élet-halál harcát fogja össze.⁷

A 2022-es harmadik kötet, *A fröccsöntés kora* címmel, *A színes iratmegőrzők* alcímmel, a már az első két kötetben is emlegetett hét, különböző színű iratmegőrző tartalmából válogat, vagyis a történetmesélésnek itt is egy formális, kevés megköttéssel járó szerkezet ad teret.⁸ Az iratmegőrzőkbe rendezett, lazán összekapcsolódó rövid-történetek sora a könyv, középpontban T. Olivérrel, körülötte az első személyű elbeszélővel meg a Jutkának nevezett feleséggel, az infaustusokkal és az alkalmi összefüggésekben színre lépő szereplőkkel. A helyszínek szerinti megközelítésben pedig a már korábban is megismert palicsi ház, a Homokvár a kiindulópont, ahonnan T. Olivér, esetenként a feleségével, kisebb-nagyobb sétákat, utakat, utazásokat tesz: Palicson, Szabadkán, főleg a Joó Lajos utca deltájában lévő, már a korábbi regényekben és más műfajú Tolnai-szövegekben is előszeretettel szóba hozott, a „joóság” mikrovilágaként megjelenített kisállatpiacon, továbbá különböző észak-bácskai helyszíneken, főleg a Magyarkanizsa környékén lévő szikes pusztaságban, a Járáson, ahol T. Olivérnek és feleségének van egy tanyája. De ezek a helyszínbemjárások, a történetek

7 Uő: *Szeméremékszerek 2. Az úr pantallója. Kávézások Czipriánnal*. Jelenkor, Bp., 2020.

8 Uő: *Szeméremékszerek 3. A fröccsöntés kora. A színes iratmegőrzők*. Jelenkor, Bp., 2022 (a továbbiakban TOLNAI: *Szeméremékszerek 3*).

szerteágazó kapcsolódásai és az elbeszélés asszociációs mechanizmusai révén, kitérőkkel, hurkokkal, kiruccanásokkal befogják fél Magyarországot, hosszabban megállapodva Európa akkori kulturális fővárosában, Pécsen, továbbá érintik az egykori Jugoszlávia számos helyszínét, a sajátjuk tudott Adriával, és számos más nagyvilági térséget, várost, főleg Európában, de a kontinensen kívül is. Palics és a Palicsi-tó tehát nem önmagában, önmagát szemlélve kapja meg azonosságát, hanem a jelen írás felett idézett második mottónak megfelelően, többek között a horvátországi kikötőváros, Pula, a 2010-es Európai Kulturális Főváros, Pécs és a Tolnai-szövegüniverzumban mindenkor kitüntetett helynek számító Párizs⁹ vonatkozásában; ahogy a Palicsi-tó is megkapja a maga közelebbi és távolabbi vizes tükröződéseit.

Angyalosi Gergely az első kötetről írt esszéisztikus hangvételű, megállapításai révén mégis tanulmányértékű kritikájában a metonímiát nevezi meg a Tolnai-próza minden részletre kiterjedő, alapvető szervezőelveként. Megállapítja, hogy nem a történetképzés oksági viszonyai, hanem szemantikai érintkezések révén kerülnek egymás mellé az elbeszéltek, és „[a]zért roppant nehéz ebből a »szövegelésből« kiemelni valamit, mert minden metonimikus ugrás kicsit elmozdítja, tovább löki szemantika-ilag az egyes elemeket, amelyek így (néha alig észrevehetően, máskor erőteljesen) módosulnak”.¹⁰ A *Szeméremékszerek* regényfolyama ezzel a szövegépítkezéssel a fikcióban bejárt, továbbá a főhős vagy az elbeszélő által asszociált, szóba hozott helyszínek révén, szabálytalan ritmusú és amplitúdójú pulzálassal a perifériák perifériáján lévő szűk környezet olyan elbeszélésen dolgozik, amely a kistérség sok értelemben vett végtelen tágasságát és (a különféle jellegű és minőségű, de mindig egy szempont-

9 A számos idézhető példa közül itt csak arra utalok, hogy a lokálisra fókuszáló *Szeméremékszerek* trilógia, különösen pedig a harmadik kötet sajátos előzményeként említhető *Wilhelm-dalok* (Jelenkor, Pécs, 1992) narratív verskompozíciója keletkezéstörténetének Tolnai által jól dokumentált részlete, hogy egyik párizsi útján kezdte el írni. A provinciák provinciájába szituált lírai én, a kisváros peremén és külterületein lézengő falu bolondja Wilhelm tehát, noha helyben tengeti életét, a szerzői öninterpretációban mintegy Párizsban „jut szóhoz”. Lásd erről pl. a *Wilhelm-dalok* első, folyóiratbéli publikációjának a keletkezésre vonatkozó paratextusát: „(pechán józsef festménye és munkafotói alapján) Párizs, 1977. július” (Új Symposion 15[1979]. febr.–márc. 87.); illetve Tolnai Ottó *Költő disznószírből* című, *Egy rádióinterjú regénye* alcímű könyvének közlését: „Hosszabb időre Párizsba költöttem, ott írtam meg a könyvet, amelyet tíz évvel előbb éppen Párizsban kezdtem írni, egy Veličkovičnál tett látogatás után (ugyanis figuralitása, figurái felidéztek számomra Pechán Wilhelm című képét, amelyet Veličković és Bacon eljárásához hasonlóan, fotók alapján festett még a századfordulón, és az esti teraszokon valami lázban elkezdtem írni e szegény vidéki Orfeusz dalait, félbehásvított énekeit, nyüsztéseit, monoton epikus szövegeit, majd New Yorkban is írtam, otthon a tanyánkon is, ahová különben Verbászról áthelyeztem az eredeti színhelyet)...”. TOLNAI Ottó: *Költő disznószírből. Egy rádióinterjú regénye*. Kérdező: Parti Nagy Lajos. Kalligram, Pozsony, 2004. 230.

10 ANGALOSI Gergely: *Szövegnek nemezelődése*. Jelenkor LXIII(2020). 5. sz. 562.

ból kijelölt határok ellenére) a nagyvilággal való megszakítatlan, folytonos összetartozását láttatja. Palics így nemcsak Észak-Bácskához tartozó üdülőtelepülésként, nyugdíjasok visszavonulási helyeként kerül szóba, hanem közvetlen átjárások jönnek létre a sajátként azonosított tágabb környezet, az egykori Jugoszlávia különféle helyeivel, a magyarként azonosítható Kárpát-medencei területekkel és Európa jeles, T. Olivér és társai saját világába beépült helyeivel, Berlinnel, Párizssal, a németalföldi képtárakkal és múzeumokkal.

T. Olivér voltaképpen helyben járkal, Palicson, a szabadkai kisállatpiacon meg a közeli juhlegelő Járáson. Nagy utazásainak és a nagyvárosi kószálásainak, a nagy távolságoknak, a nagy országoknak a makettszerű, ironikus és tragikus maradéka, pótléka, szurrogátuma ez a tér, az időből és a térből kifosztott hős helytállásának helye. „Csáth Vojnits Oszkárral, az afrikai vadással, világutazóval szemben, helyi érdekű utazónak nevezte magát...”, hivatkozik ebben is Csáthra, a világnagy reményeiből kifosztott előképre.¹¹

T. Olivér és felesége Palicson és környékén találkozik a „végtelen padot rekonstruáló” asztalossal és egyéb palicsi ismerősökkel, a piaci galambászokkal és más árusokkal, vagy a Járáson az élete végét birkapásztorként eltengető, mindenki által csak „semmi komá”-nak nevezett Bus Károly-Kardellel vagy Nagy Tormával és további számos rendszeresen vagy egyszeri alkalommal felbukkanó személlyel. Vagy – és nem mindig könnyű ezek között a szereplők között sem meghúzni a határt – olyan személyekkel, akiknek a nevét nem csupán a Tolnai-prózából ismerhetjük, találkozik a Párizsban élő belgrádi képzőművész Bojan Bimmel, a Tolnaihoz hasonlóan magyarkanizsai származású, franciaországi működése nyomán világhírűvé lett Nagy József – Josef Nadj táncművésszel, koreográfussal, Miquel Barceló katalán képzőművésszel, aztán például a Jósika Miklós *Brüsszeli tárcalevelek és más írások* című kötete sajtó alá rendezőjeként szóba hozott (nem mellesleg Csáth Gézáról két monografikus munkát is író) Szajbély Mihállyal – ugyancsak ezen a mitologikus helyé mesélt Járáson vagy a palicsi házban. A fentebb részletezett mikrovilágnak a színterén bontakozik ki az elbeszélésben magától értetődően a nagyvilág. Magától értetődően, vagyis hangsúlyt kapó tendenciák, tanulságok, értékítéletek, netán az elbeszélésmód révén érvényesülő célzatosság nélkül. Tolnai elbeszélése nem kívánja egyetlen rögzíthető értelemhez eljuttatni az elbeszélteket, voltaképpen történetté alakítani sem. A *Szeméremékszerek* trilógia elbeszélt eseményei nem képződnek egésszé, és amennyiben újramesél mástól átvett, korábban már befejezetté formált, anekdotaként végki-fejlettel rendelkező történeteket, azok is szétszalazódnak-összekócolódnak az aktuális elbeszélésben.

Az egymásra rakódó hétköznapiak korántsem rendhagyó részeként kerülnek elő a kisebb-nagyobb népcsoportok, közösségek, nemzetek, kultúrák közti átjárások gya-

11 TOLNAI: *Szeméremékszerek. A két steril pohár.* 366.

korlatai is, a kialakult helyi adottságok, a napi körülmények, továbbá a kiismerhetetlenül bonyolódó országos és nagyvilági tendenciák között élni, túlélni, kisebb-nagyobb ügyeiket megoldani igyekvő, esetlegességeik közt csetlő-botló, regényhőssé elbeszélт szereplők napi dolgaiban. A *Szeméremékszerek* 3-nak a palicsi kertben a dióverés ritmusával, a kopogás zenéjével kezdődő és a levert dió összegereblyezésének eseményével beinduló történetfolyamában, az ebben segítő helyi alkalmi munkakerő, István retorikus kérdése nyomán, miszerint „tudja maga, hogy nekem sok néger rokonom van, szólal meg váratlanul István”,¹² összekapcsolódik lokális és nagyvilági, ismert saját és távoli egzotikus, és a megállíthatatlanul szerteágazódó elbeszélésben a palicsi kert rányílik Brüsszelle, előkerül Jósika Miklós említett könyve, a *Brüsszeli tárcalevelek és más írások*, amelyet T. Olivér „Csáth-szakértő barátja, Szajbély Misi rendezett volt sajtó alá”, benne a Manneken Pis, „Brüsszel legrégebbi polgára” említésével, aki „hétköznapi indus toilettben” áll a helyén, amely „semmiből sem áll”. „(Valami, mi semmiből sem áll, lám)”, kommentálja öltözkékét zárójelben Tolnai elbeszélője.¹³ További (Angyalosi szavaival élve), „szemantikai ugrásokkal” már a nemzetközi elefántcsont- és igazgyöngy-kereskedelem témájánál találjuk magunkat, aztán Csombénál és Lumumbánál, a Kongói Demokratikus Köztársaság egykori politikusainál, és kiderül hogy Csombe számos fia közül az egyik ennek a diót gereblyező palicsi Istvánnak a rokona. És István meséli a történetét, T. Olivér hallgatja, az ő fókuszát hordozó elbeszélő pedig továbbmeséli: „A történetek nálunk állandóan áramlanak, folyamatban vannak, indukálják egymást, összekócolódnak, nemezeliódnak, nemzeti módon is, hiszen Olivér igen jól ismeri a népi írókat, majd egyszer csak maguktól kigubancolódnak, kioldódnak, kisimulnak, kialszanak, akárha valami szélcsendben...”¹⁴

Tolnai régi ambíciója, az abszolút lokális, a perifériák perifériáján lévő mikrovilág és a nagyvilág összenyitása, a *Szeméremékszerek* elbeszélт világában megvalósul, és közvetlen az átjárás Palics és Párizs, a Palicsi-tó és Velence, a Tenger melléknek is nevezett Járás és az Adria között. „Személy szerint az ő munkája mindig is az volt, hogy ezt a kis kultúrát összekösse a nagy kultúrákkal, ezt a kis művészetet a nagy művészetekkel, a rónát a Mediterráneummal, »Szabadkaországot« Amerikával, Skandináviával, Afrikával...”, emlékeztet Radics Viktória ennek a szándékának a tartós meglétére a Tolnai-oeuvre-ben.¹⁵

Az elbeszélő-főhős jelen van, szemlélődik a maga világában, az észak-bácskai kisvilágban, amely érintkezik más világokkal. Az észak-bácskai kisvilág pedig maga sem egynemű – nemzetek, nemzetcsoportok, évszázadok során számos hullámban, több

12 TOLNAI: *Szeméremékszerek* 3. 9.

13 Uo. 9–10.

14 Uo. 9.

15 RADICS: *A végtelenített mű.* 21.

irányból ideérkezett, több nyelvet, nyelvváltozatot használó, a maguk életvitelét, vallását ápoló telepések leszármazottai lakják, és különböző korok és kultúrák élnek együtt a maguk párhuzamos, de egymásba átjáró világával. Még jelen van az előző századforduló prosperáló–építkező Osztrák–Magyar Monarchiája a kulturális hagyományaival és mitológiájával, az egymást váltó délszláv államok világa a szocializmus modernista világfelfogásának maradványaival, a jelenkori szerb és magyar világ a helyi együttélési hagyományaival és újabb érintkezési formáival. Ezeket szövi össze az elbeszélés a délszláv háború menekültjeinek, majd a délszláv háború után egyre markánsabban jelen levő ázsiai és afrikai menekülteknek a problémakomplexumával. Tolnai a mikrotörténeteivel a megoldandó problémává absztrahálódott embereket visszahumanizálja, a találkozások pillanataiban magához közel engedve egyéníti az idegent. Nem valamelyik ideálisnak nyilvánított életforma, kulturális komplexum, ideologikus konstrukció felől viszonyul védekezőleg az újhoz, az érkező idegenhez, hanem az óhatatlanul egymásra következő változások elszenvedésének tudatában, adott esetben a pusztulás alakzatait is érdeklődéssel szemlélve.

Érzékenyen tapint rá Tolnai motívumvilágának gondosan megformált ideológia-mentességére s ugyanakkor együttérző elkötelezettségeire Förköli Gábor a *Szeméremékszerek* második kötetéről, de voltaképpen az addig íródott kettőről szólva. „A burjánzó történetyszálak, az egymással groteszk ellentmondásban álló képzetek karneváli sokfélesége Tolnai sajátos esztétikai preferenciáiból fakad, ám ezek is szoros egységet alkotnak a politikummal, és nem lehet őket higiénikusan elkülöníteni utóbbtól – amennyiben politikum alatt emberek, dolgok és terek egymástól való elválasztásának, a határok kijelölésének hatalmi praxisait értjük. »Ha az ember megeszi a te meséidet, először is kitörik a foga, mert nem tudni, mikor harap vattacukorba, mikor malomkőbe« – figyelmezteti az elbeszélőt Cziprián. (133.) Itt Tolnainak egy alapvető törekvése kerülhet szóba: kultúránk számos okból dematerializálódik, legyen az a technológiai és mediális változás, a digitalizáció, vagy ami Tolnait valóban foglalkoztatja, az elidegenedéstől mentes kétkezi alkotómunka visszaszorulása; ezért a költészetnek és művészetnek vissza kell hoznia életünkbe a világ húásával való érintkezést. Innen Tolnai világában a puha, meleg, finom taktilis érzetek, izgalmas és szabálytalan, a tervszerű ipari termelés számára nem kiszámítható textúrák jelenléte. Csak-hogy a világ anyagi szövetébe beleeszik magukat az éles, a durva, a testünket felsebző és felhorzsoló minőségek is, a tápláló vagy esztétikai élvezetet okozó anyagok pedig a talmival keverednek.”¹⁶ Az ideológiáktól való távolságtartás tehát korántsem jelent értéksemlegességet, sem apolitikusságot. Tolnai bátran érintkezik a politikával, de távol tartja magát az ideológiáktól, sokfelé kitekintő elbeszélői figyelmének, elbeszélői polifóniájának meghatározó eleme a saját meghatározottságaiknak foglyává, el-

16 FÖRKÖLI: *i. m.*

szenvedőivé váló emberek iránti részvét. A *Szeméremékszerek* első kötetének megzabolázhatatlan elbeszélője az egyes történetek körülhatárolhatatlanságának, más történetekről való elválaszthatatlanságának tapasztalatát jeleníti meg, és a további kötetek is ezt viszik tovább, a harmadik könyv határozottabban formált, novellisztikusabb szerkesztésű fejezeteinek történetei is átjárnak egymásba, és összefüggéseket teremtenek a korábbi *Szeméremékszerek*-kötetekkel, végtelenül sok szállal behurkolódva a Tolnai-szöveguniverzumba. Az elbeszélőnek az elbeszélendők végtelen szövevényével való küzdelme nem öncélú, magába forduló monománia, épp ellenkezőleg: az odafordulás és a történet általi megértés megnyilvánulása.

T. Olivér Csáth és Kosztolányi Palicsi-tava mellett rója köreit, amelyben a szennyezettsége miatt már régen nem lehet fürödni, amelynek üdülőtelepén időlegesen elhelyezést kaptak a délszláv háború szerb menekültjei, amelyet a NATO-bombázások során gyengített uránnal szerelt bombákkal szórtak meg, persze nem a tavat célozva, hanem a mellette lévő rádiólokátorokat, és amelynek körzetében, T. Olivér utcáján most afrikai testek surrannak a magyar zsilettpenge-kerítés felé. A kezelhetetlenül halmozódó és már nemcsak a kisember, hanem a hivatásos politikusok számára is megoldhatatlan helyi és átfogó problémák kapcsán hozza szóba a korábbi kötetekben és a *Nem könnyű* (2017) című verseskötetében hosszasan kifejtett, tragikusan ironikus projektjét, a Bécsi Diplomataakadémián alapítandó Sírás Tanszékét. A versek lírai énje, illetve a prózákötetekben T. Olivér által kifejtett elképzelés eredetét Tolnai a *Litera* irodalmi portál *Nagyvizit* rovatának adott interjúbán magyarázza meg a legátfogóbban, igaz, itt sem könnyű megkülönböztetni az interjút adó életrajzi szerzőt az interjúbán is gyakran emlegetett T. Olivértől. Tolnai egy, az ezredforduló környékén a Bécsi Diplomataakadémián tartott, a nemzetközi diplomácia tehetetlenségét láttató tanácskozás kapcsán veti fel a kategorikus megoldáskeresést, a jelentések és magyarázatok gyártását felfüggesztő és a részvét szükségességét láttató elképzelését. „Rilke nyomán képzeltem volt el azt a katedrát, még az újabb kori balkáni háborúk alatt, igen, Rilke nyomán, aki az első világháború kitörésekor arról beszélt, mivel a nagy öregek, Tolsztoj és Cézanne gyorsan magukra húzták a koporsó fedelét, magukra, mert egyszer csak rádöbrentek, az emberek kezébe került a világ, és akkor, ha így van, hogy az emberek kezébe került a világ, mondta Rilke, már nincs más hátra, mint sírni... Tehát akkor a diplomatáknak is meg kell tanulni sírni... Sírni a világ felett, amely az ember, a harmad-negyedrendű politikusok, bürokraták miegymások kezébe került, amit ezek, egyértelmű, el fognak ejteni...”¹⁷ A *Szeméremékszerek* prózafolyamának végtelenül áramló és számtalan ágra bomló, kitérőkben indázó szövege sem tart egyetlen cél felé, hanem egy olyan elbeszélői közeg létesítését célozza, amely lehetővé teszi, hogy benne egy térben találkozzanak, különbözőségeikkel egymásba

17 TOLNAI: *Az interjú*.

nemezelődjenek különböző egyéni és közösségi indíttatások, értékrendek, világfelfogások, kultúrák, létrehozva a részvét mintázatait.

Ez a figyelem képes a végtelenül távoliban és idegenben is gyönyörködni – s ugyanakkor magára venni, sajátta tenni idegenségét. A harmadik kötet végre bővebben foglalkozik a címadó szeméremékszerek motívumával, amelyet a korábbi kettőben csak érintőlegesen hozott szóba, a testmódosító beavatkozások transzkulturális jellegét, egyetemes elterjedtségét láttatva. Az intim piercing egyszerre abszolút személyes és egyedi, ugyanakkor a legkülönbözőbb kultúrák felett és között megfoghatatlanul bonyolult kapcsolatokat létrehozó kortárs gyakorlat, amelyben az egyén voltaképpen kulturálisan sajátként jelöli meg a születés révén kapott testét, miközben hódol egy univerzális és univerzalizáló gyakorlatnak, kortárs divatnak. A harmadik kötet egy meredek asszociációval a törzsi kultúrákból jövő, világjelenséggé vált teszmódosító ékszerezést visszahurkolja az elbeszélő (vagy T. Olivér?¹⁸) saját, személyes, testi és kisebbségi meghatározottságaihoz. Először azt hozza szóba, hogy el kell látogatnia egy pesti pirszingszalomba, mert „egy kisebbségi írónak is le kell tudnia írni egy piercingberakást, függetlenül attól, hogy van-e a határon túl magyar nyelvű pirszingszalom”, aztán rájön, hogy ideje magát is felszerelni efféle eszközökkel. „És immár azt kellett konstatálnom, tényleg nincs más hátra, magamat kell megdrótoztatni. Legalább egy-egy piercinget helyezettetni a szemöldökömbe, ajkamba, nyelvembe. Hiszen sokkal egyszerűbb megoldás lenne egy nyelvféket szúratni a nyelvem alá, és kevésbé életveszélyes, mint valami állandó spatulával leszoríttatni, töben kitépni, kivágni nyelvemet, ahogy mondani szoktam, anya-, nevezetesen észak-bácskai tájnyelvemet... Megcsömörlöttem a beszéd-től. Gondoltam, elmondom, egybemondom a kisebbségi, pontosabban a nem kisebbségi kisebbségi író történetét, bizonyítván szellemisége független, bár hét törrel átjárt voltát, tiblábolását, táncát a hódí vasak között, körüljárva világi történetét. Hol Belgrádban-Nándorfehérvárott beszéltem, istenem, milyen boldogan utaztam mindig Nándorfehérvárra, akárha egy eltévedt vitéz, Vitéz nagyanyám büszke lett volna rám, ha lát a meredek Balkán utcán kapaszkodni vagy a Kalemegdanon sétálni éppen, igen, mint egy vitéz, ám nem hódító, hanem egy éppen hazatérő, hosszú portyáiról hazatérő vitéz. Hol Podgoricán, Ljubljánában, Zágrábban, illetve hát Tatán, Szekszárdon, Akasztón, Tapolcán, Szentesen vagy Veszprémben, ha nem éppen Pozsonyban, Kolozsvárott, Eszéken vagy Lendván értekeztem, demonstrálva a görcsösen bezárkózó kisebbségi stratégiákból való kihajolást, szép, nagy ívben való kihajolást, bár mindenhol ott a tábla, mint a vasúti kocsik ablakain:

18 „... hiszen immár különben is nehéz eldönteni, mit ír T. Olivér, mit írok én, mit Palicsi P. Howard Jenőke, és talán nem is kell eldönteni. Miért kellene eldönteni, kérdi Kafka Ferike Regény Misut, aki persze a haját tépi, végül is, szólok közbe ilyenkor magam is, persze csak olajat öntve a tűzre, a könyvkötő majd úgyis véglegesíti sorrendjüket...” TOLNAI: *Szeméremékszerek* 3. 234.

KIHAJOLNI VESZÉLYES.”^{19 20}

Aztán egy szlovákiai tengerfestőről szóló hosszabb szövegrészt követően leszögezi: „Mind többet tűnődtem azon, valóban kivágom és megúsztatom a nyelvem a Kárpát-medencében, mert noha kis, azúr beltengerünkre specializáltam, a Fekete-tengert is forszírozom, különösen mióta megjártam Targu Jiut, valamint amióta szomszédom, Félix ott, a Duna-deltában egy jelentős film főszerepét játszotta volt, hiszen én medencékkel is foglalkozom, a marinafestészet mellett éppen a medencefestészet a specialitásom (Hockney, Bem stb.), szóval kivágott nyelvem a Kárpát medencében (...) történő utolsó körbehordozása, körbeúsztatása közben, mint valami csoda csilant meg e csöpp ékszer, a nyelvfék lehetségesége. (...)

Istenem, egy új, ékes nyelv! Amely képes lesz a kisebbségi szemérmet méltón felmutatni. (...)”²¹

Tolnai *Szeméremékszerek* trilógiája tehát úgy állítja a lokálist (Palicsot, Szabadkát, a Járást stb.) a figyelem előterébe, hogy az egyrészt önmagában is a kultúrák (természetesen konfliktusokkal terhelt) együttélésének és találkozásainak, kölcsönhatásainak tereként mutatkozik meg, mindezek hagyományos és új formáival, másrészt ez a kulturális tér számos módon ér össze más kultúrák tereivel, amelyek pontosan kijelölhető határvonalak nélkül folytatódnak egymásban.

“WHAT IS PALIĆ?” TRANSCULTURAL APPROACHES
TO OTTÓ TOLNAI’S NOVEL TRILOGY *SZEMÉREMÉKSZEREK*

Keywords: *minority; transculturality; alter-ego; spatial poetics; compassion narrative*

The paper deals with the transcultural features of the trilogy of novels, *Szeméremékszerek*, by the Hungarian author Ottó Tolnai from Serbia. In the narrative, with its complex focalization through alter-egos, the local space (the resort town of Palić on the Serbian-Hungarian border) is itself presented as a space of coexistence and encounters and interactions of cultures, with both traditional and new forms of these, while at the same time this complex cultural space intersects with global cultural spaces in many ways, which continue into each other without precisely demarcated boundaries.

19 Uo. 237.

20 Tolnai nem játssza ki, de az egykori vasúti kocsik ablakpárkányába *szögecselt* táblácskák feliratai között talán nem is volt olyan, amelyet ne *manipuláltak* volna át a nyelvhasználók „kihalni veszélyes” vagy „kihalni esélyes” változatokká.

21 Uo. 238.

„CE-I AIA: PALIĆ?” TRILOGIA DE ROMANE *SZEMÉREMÉKSZEREK*
DE OTTÓ TOLNAI – O ABORDARE TRANSCULTURALĂ

Cuvinte-cheie: *minoritate; transculturalitate; alter ego; poetică spațială; compasiunea naratorului*

Studiul tratează trăsăturile transculturale ale trilogiei de romane *Szeméremékszerek* a lui Ottó Tolnai, un autor sârbo-maghiar. Prin alter-ego-uri, într-o narațiune cu focalizare complexă, spațiul local (stațiunea Palić de la granița sârbo-maghiară) se arată ca un spațiu pentru conviețuirea, contactele și interacțiunile culturilor, cu toate formele sale tradiționale și noi. În același timp acest spațiu cultural complex întâlnește spații culturale globale în multe feluri, care se continuă unul în celălalt fără granițe precis demarcabile.